

*Юрченко О. Ю.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології і кримінально-виконавчого права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЖЕРТВ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. Стаття присвячена захисту жертв від злочинних посягань та пошуку шляхів законодавчого врегулювання та реалізації права особистості на безпеку.

Ключові слова: жертва, захист, запобігання злочинам, віктимологічна програма, безпека.

Постановка проблеми. В сучасних українських реаліях проблеми захисту жертв від різноманітних злочинів є актуальними як ніколи.

Про необхідність нормативного закріплення в українському законодавстві питань щодо захищеності потерпілих йдеться обговорення не одне десятиліття, однак вони залишаються досі цілком не вирішеними.

Сучасні кримінологічні дослідження підкреслюють профілактичну і соціальну значимість законодавчого забезпечення права жертв злочинів на особисту безпеку і захист з боку закону, а також у ряді випадків, на відшкодування збитку, заподіяного злочином.

Саме проблема соціальної захищеності постраждалих від злочинних посягань була неодноразово в центрі уваги вчених-кримінологів та віктимологів. Серйозні дослідження з цієї проблематики проводили В. О. Туляков, Д. В. Рівман, О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Є. Мойсєєва, Б. М. Головін, О. М. Костенко та багато інших. Коло питань, які розглядаються, відрізняються значним діапазоном, стосуються різних аспектів, зокрема державної політики в сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень; правовідносин між вже засудженою особою та потерпілим і випадкам коли сам ув'язнений може опинитись в ролі жертви; міжнародних стандартів, та міжнародного досвіду щодо допомоги та захисту потерпілих та ін.

Метою статті є дослідження діючих інституцій по захисту прав потерпілих від злочинів, їх аналіз та спроба запропонувати найбільш дієві механізми, що дозволять допомогти особам, які опинились в ролі жертви злочинного посягання.

Вклад основного матеріалу. Після утворення України як самостійної держави українські законодавці прагнули забезпечити непорушність установлених міжнародним співтовариством прав і свобод особи.

Необхідно відзначити, що з розвитком і становленням нових соціальних, економіко-правових інститутів в країні відбувається поступове впровадження в національне законодавство положень Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою, а саме:

- упровадження міжнародних стандартів доступу потерпілих до системи правосуддя і державної підтримки;
- створення системи кримінально-правової реституції;
- організація компенсації потерпілим від злочинів зі спеціальних державних фондів;
- надання необхідної матеріальної, медичної, соціальної і психологічної допомоги потерпілим по урядовим, громадським і місцевим каналам;

– забезпечення спеціальних засобів захисту жертв від зловживання владою.

Незважаючи на це, як вірно відзначає В. О. Туляков, питання, що стосуються організації спеціального захисту потерпілих від злочинів, у Конституції оговорені не були [1, с. 238].

Чимало проблем виникає при організації законодавчого забезпечення прав жертв злочинів на одержання компенсацій за збиток, заподіяний злочином і зловживанням владою, хоча деякі спроби в цьому напрямку були зроблені.

Щороку Міністерством внутрішніх справ реєструється більше 300 тис. осіб, які потерпіли від злочинів. З огляду на це, актуальним залишається питання визначення реального механізму компенсації шкоди жертвам насильницьких злочинів. Міжвідомчою робочою групою Міністерства юстиції розроблено проект закону України «Про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів». Розроблення законопроекту пов'язано з підготовкою до ратифікації Європейської Конвенції про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів, що була підписана Україною. Поряд з виконанням цілої низки міжнародних зобов'язань, які встановлюють необхідність забезпечення рівного доступу осіб до правосуддя та справедливого суду, прийняття зазначеного закону наблизить українське законодавство до духу Конвенції, яка приділяє особливу увагу статусу потерпілого від злочину, поновленню його морального та матеріального блага. При цьому квінтесенцією документу є визнання факту необхідності відшкодування державою збитків жертві навмисного насильницького злочину, який спричинив фізичне ушкодження або смерть. Новий процесуальний статус потерпілого зумовлює внесення відповідних змін та доповнень як до Кримінально-процесуального кодексу, так і до Цивільного кодексу України. Ствердження презумпції правоти і пріоритетності прав потерпілого в законодавстві України надасть боротьбі зі злочинністю нового спрямування у швидкому й повному відновленні всіх порушених злочинними діями прав, свобод та законних інтересів особи [2].

Прийняття та впровадження даного закону були б суттєвим кроком в справі захищеності жертв від злочинів.

Вже більше десяти років в державі діє Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». Норми цього закону є достатньо прогресивними, але їх реалізація викликає значні труднощі.

Так, за даними моніторингових досліджень, приблизно кожен рік на Національну «Гарячу лінію» поступає близько 200 скарг на бездіяльність правоохоронних органів щодо реагування на факти насильства у сім'ї. Пояснення цьому таке, що насильство в сім'ї – проблема самої конкретної сім'ї і не потребує втручання правоохоронних органів, захищаються фактично права агресора (чоловік є співвласником будинку або батьком дитини), тому його затримання, арешт, винесення захисного припису може порушити його права, а в разі реагування на фізичне насильство поза увагою залишаються інші форми насильства, особливо психологічне [3, с. 1].

На 1 січня 2013 року в Україні діяло близько 50 кризисних центрів з надання допомоги жертвам злочинів і особам, які по-

трапили в скрутне становище в результаті насильницьких дій третіх осіб, однак, як зазначають фахівці, мають місце суттєві недоліки в їх діяльності. Так, зокрема кількість спеціальних закладів, наявних в Україні, не відповідає стандартам Ради Європи у цій сфері. У цих закладах для постраждалих від насильства в сім'ї досі залишається значна кількість обмежень у доступі до послуг. Одними з найгостріших є обмеження доступу громадян певного віку (дорослих, старших від 35 років, дітей віком від півтора до трьох років), зарахування до закладу лише відповідно до місця реєстрації, а не фактичного проживання, обмеження терміну перебування, бюрократія, необхідність великої кількості документів для потрапляння до закладу, неможливість розміщення у закладі разом з домашніми тваринами тощо. Також поінформованість населення щодо існування таких центрів є достатньо низькою [3, с. 2].

Дуже актуальним є захист прав потерпілих в процесі відбукання кримінальних покарань. Традиційно у практиці призначення та виконання кримінальних покарань в центрі уваги перебував правопорушник, а основою філософії покарання й практики його виконання були питання його відповідності вчиненому злочину та захисту прав злочинців. Конгреси ООН змінили акцент із пріоритетного захисту інтересів правопорушників на захист жертв злочинів, що дало змогу подолати традиційний підхід до проблеми захисту прав людини, при якому в центрі уваги незмінно виявлялися права й інтереси осіб, винних у вчиненні злочинів, а не права жертв. У результаті проблема захисту жертв злочинів стала однією з пріоритетних у сфері кримінального судочинства, вийшла на міжнародний рівень і змістовно збагатилася [4, с. 207].

Нагальною проблемою для українського суспільства є захист прав дітей від різноманітних злочинних проявів. За даними Організації Об'єднаних Націй, мільйони дітей у всьому світі живуть в умовах насильства. У результаті діти отримують травми та інвалідність, емоційні й психологічні стреси. Суспільство знає суттєвих економічних та насамперед людських втрат. Саме це обумовило запровадження при ООН у 2009 році інституту Уповноваженого з питань насильства щодо дітей (SRSG). Прийняття рішення про створення SRSG у рік відзначення світовою спільнотою 20-річного ювілею підписання Конвенції ООН про права дитини підтверджує, що проблема боротьби з насильством над дітьми потребує нагального розв'язання. На жаль, Україна в цьому контексті не виняток, питання насильства над дітьми в нашому суспільстві залишається актуальним [5, с. 4].

В умовах глибокої економічної, політичної, ментальної кризи, військової агресії, перед українським суспільством виникли нові виклики. З'явилась велика кількість незахищених верств населення, які потребують негайного соціального захисту та психологічної реабілітації. Ще в 2003 році був прийнятий Закон України «Про боротьбу з тероризмом», який передбачає відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом та соціальну реабілітацію осіб, які постраждали від терористичного акту. Згідно відповідних норм цього закону головним є повернення громадян до нормального життя шляхом надання необхідної психологічної, медичної, професійної реабілітації, правової допомоги та ін.. [6]. На даний час, на жаль, реалізація цих положень значною мірою ускладнена, тому виникає негайна потреба в пошуку альтернативних можливостей надання такої допомоги.

Однією з форм реального захисту громадян від злочинів може стати прийняття і реалізація Державної віктимологічної програми запобігання злочинності, що має з'єднати в собі соціальні, спеціально-кримінологічні і безпосередньо віктимологічні заходи профілактики злочинів.

В Україні у свій час був прийнятий ряд Програм боротьби зі злочинністю, у яких приділялося деяке місце і віктимологічній профілактиці, але, на жаль, у дуже малому обсязі і виконання цих програм майже не відбулося.

Віктимологічна програма захисту жертв злочинів являє собою документ, який повинен визначає систему віктимологічних заходів, здійснених шляхом окреслення завдань, цілей, способів, засобів, етапів механізму реалізації відповідних заходів, а також містити у собі показники очікуваних результатів.

Програма – це реальний шлях підвищення ефективності практики боротьби зі злочинністю, поворот від пасивного, оборонного до активного, випереджального реагування на майбутню і сучасну злочинність з урахуванням можливостей і засобів як держави у цілому, так і окремих регіонів, областей, міст, селищ [7, с. 10].

Цілями і задачами програми повинно бути зменшення рівня віктимізації населення на визначеній території; зниження страху громадян перед злочинністю, а також створення найбільш безпечних умов життя для населення.

Дискусійним є питання про те, чи є віктимологічна програма самостійним документом чи вона повинна бути складовою частиною Державної Програми запобігання злочинності.

На нашу думку, доцільним є створення самостійної віктимологічної програми, оскільки в складі іншого документа запропоновані заходи будуть носити стислий характер і навряд чи принесуть реальну користь. У свою чергу, віктимологічна програма може носити загальносоціальний чи загальновіктимологічний характер, тобто можуть бути створені віктимологічні програми боротьби з майновими, необережними, навмисними, корисливими-насильницькими та іншими злочинами. Однак, тут, у свою чергу, може виникнути небезпека того, що безліч програм реально не буде працювати через ряд об'єктивних і суб'єктивних умов.

Специфіка створення віктимологічних програм полягає в тому, що їхня дія спрямована на спеціальний об'єкт запобігання – потенційних і реальних жертв кримінальних правопорушень, зниження віктимності всіх верств населення. Віктимологічна програма боротьби з насильницькою злочинністю являє собою нову форму впливу на злочинність, спрямовану, насамперед, на випередження ймовірності стати об'єктом злочинних зазіхань, тобто зменшення як індивідуальної, так і групової віктимності всіх верств населення.

На підставі вищевказаного, можна зробити наступні **висновки.**

Сучасний стан злочинності в Україні характеризується наявністю значної кількості тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, погіршення не тільки кількісних, але і якісних показників даних видів суспільно небезпечних діянь, що висуває завдання негайного втручання в криміногенну ситуацію, яка склалася на сьогоднішній день. Правильне застосування заходів віктимологічної профілактики насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи здатне суттєво знизити рівень вказаних злочинних посягань і забезпечити хоча б елементарну безпеку людини.

Віктимологічна програма як інструмент запобігання злочинам має цінність в тому, що вона в порівнянні з іншими програмами боротьби зі злочинністю не вимагає значних фінансових витрат і разом з тим при грамотному підході до її складання і виконання здатна реально захистити населення від злочинних посягань і тим самим знизити рівень злочинності в нашому суспільстві.

Таким чином, комплексне застосування різних заходів по захисту жертв від насильницьких злочинів є найбільш оптимальним засобом вирішення цієї проблеми.

Література:

1. Туляков В. О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми). – Одеса: Юрид.літ., 2000. – 336 с.
2. Компенсація шкоди жертвам насильницьких злочинів в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/6808>.
3. Де і як можуть отримати допомогу постраждали від насильства в сім'ї /Звіт за результатами моніторингу соціальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_download_292.html.
4. Автухов К. А., Яковець І. С. Міжнародний досвід захисту прав потерпілих при виконанні кримінальних покарань / Вісник кримінологічної асоціації України. – № 4. – 2013. – с. 207
5. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / Авт.: Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. – К. : ТОВ «К.І.С.», 2011 – 132 с.
6. Про боротьбу з тероризмом [Текст]: Закон України від 20 березня 2003 року // Відом. Верхов.РадиУкраїни. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
7. Голина В. В. Преступність: поняття і реальність. Проблематизація: Респ.міжвідом.наук. зб. / Відп.ред. В. Я.Тацій. –Харків: Нац. юрид. акад. України, 1997. – Вип 32. – С. 117.

Юрченко О. Ю. Анализ государственной политики по защите прав жертв от насильственных преступлений

Аннотация. Статья посвящена защите жертв насильственных посягательств, а также поиску путей законодательного регулирования и реализации права личности на безопасность.

Ключевые слова: жертва, защита, предотвращение преступлений, виктимологическая программа, безопасность.

Yurchenko O. Analysis of public policy on the protection of victims of violent crimes

Summary. Article is devoted to protection of victims of violent encroachments, search for ways of legislative regulation and performance of the right of individuals to safety.

Key words: victim, protection, crime prevention, victimological program, security.